

Summary

Bodnaruk M. The development of social insurance in Ukraine during the soviet and post-soviet periods of its history.

The article under discussion deals with the issue of social insurance in Ukraine during the Soviet and Post-Soviet periods of its history. It has been ascertained that the institution of social insurance on the territory of Ukraine at the time of the Soviet system of government has copied the German model of the late XIX century. However, taking into consideration the objective reality of that time, the development of the institution of social insurance in Ukraine during the Soviet period has acquired certain peculiarities of both positive and negative origin. The positive features were the high involvement of the Ukrainian population in the field of social insurance and the easy accessibility of social assistance to all the layers of the population. As to the negative features of the system of social insurance at the times of the USSR, one should mention the inability of a considerable number of employed Ukrainian citizens to take advantage of the services of the field of social insurance. Consequently, their inability to receive the required social assistance in full.

The author of the article under discussion has also carried out a thorough analysis of the processes of the social insurance development at the times of Ukraine's sovereignty.

Key words: social insurance, the Soviet and Post-Soviet Periods of social insurance in Ukraine, providing social assistance, the right to social provision, the institution of insurance.

УДК 342.723

І. С. ДЕМЧЕНКО, Н. Т. ДУБИЦЬКА

Іван Сергійович Демченко, кандидат юридичних наук, докторант Інституту законодавства Верховної Ради України

Наталія Тарасівна Дубицька, кандидат юридичних наук, адвокат

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОБОВ'ЯЗКОВОЇ ВАКЦИНАЦІЇ: АРГУМЕНТИ «ЗА» ТА «ПРОТИ»

Спалахи захворювання на поліомієліт, кір та краснуху у 2015–2017 рр., прогнозована дифтерія на початку 2018 р. свідчать про те, що Україна знаходиться під загрозою виникнення та поширення інфекційних захворювань. Також слід зважати на низький рівень вакцинації населення України, причинами якого були різні фактори як адміністративного характеру (суперечності у нормативно-правовому регулюванні, фактична відсутність санітарно-епідеміологічного нагляду, реформування структур державних органів у сфері охорони здоров'я), так і суспільного характеру (антивакцинаційні компанії, смерть школяра від вакцини проти кору та краснухи у 2008 р., недооцінка ризиків від інфекційних захворювань).

Питання обов'язкової вакцинації та її нормативно-правового регулювання не є виключно проблемою України. У ряді країн відбувається дискусія щодо обов'язковості вакцинації. Міжнародно-правові стандарти захисту прав людини, норми та принципи, прийняті та рекомендовані ВООЗ, практика ЄСПЛ не дають однозначної відповіді щодо «обов'язковості» вакцинації. Оскільки переважна більшість «обов'язкової» вакцинації здійснюється в дитячому віці, то слід зважати на особливості надання інформованої згоди малолітніх та неповнолітніх осіб, їх батьків чи осіб, що їх замінюють. Чи є вакцинація в Україні обов'язковою? Дане питання активно обговорюється у суспільстві. У ході даного дослідження ми спробуємо дати відповідь на це питання, виходячи з аналізу чинного законодавства України. Вищезазначене дає нам змогу визначити актуальність проблематики нормативно-правового регулювання обов'язкової вакцинації та необхідність у її переосмисленні. Підкреслимо, що в науковій літературі вживається термін «імунізація». Пропонуємо в даному дослідженні не акцентувати увагу на можливих термінологічних відмінностях між термінами «імунізація» та «вакцинація», виходячи з того, що: імунізація – це процес, завдяки якому людина набуває імунітету, зазвичай, шляхом вакцинації.

Мета статті – дослідити положення міжнародних документів, вітчизняного законодавства, положення законодавства інших країн, практику міжнародних судових установ, конституційних та/або верховних судів та наукові розвідки, присвячені питанню обов'язковості вакцинації.

Спробуємо навести аргументи «за» та «проти» щодо нормативно-правового регулювання обов'язкової вакцинації і на основі цього надати пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України.

Відповідно до поставленої мети дослідження зосереджено увагу на розв'язанні таких завдань: з'ясувати юридичну природу правових відносин відповідальності у сфері профілактичних щеплень за законодавством України; здійснити аналіз законодавчого забезпечення права/обов'язку на відмову від вакцинації за законодавством України; визначити тенденції нормопроектної практики щодо відмови від профілактичних щеплень в Україні; дослідити судову практику України, що стосується проблематики вакцинації, її наслідків та всіх можливих ризиків; відповідальності у цій сфері; викристалізувати правові позиції Європейського

суду з прав людини щодо необов'язковості проходження профілактичних щеплень; проаналізувати відповідні міжнародно-правові стандарти в галузі вакцинації; з'ясувати медичні аспекти потреби проведення профілактичних щеплень.

Проблеми правової регламентації профілактичних щеплень в Україні і пов'язаних із нею аспектів привертають увагу фахівців уже декілька століть. Це стосується не лише суто визначення обов'язковості її проведення, а й також її специфіки, місця в системі організації охорони здоров'я. Ця проблематика вже отримала і державне визнання. Варто назвати роботи таких вітчизняних та зарубіжних дослідників: О. В. Губанової, З. С. Гладуна, В. В. Глуховського, О. О. Круглової, Д. В. Бобрової, М. І. Брагінського, С. М. Братуся, В. В. Вітрянського, В. П. Грибанова, І. В. Жилінкової, Г. В. Єрмоєнко та ін. Дослідження аргументів «за» та «проти» та особливостей нормативно-правового регулювання обов'язкової вакцинації в Україні не проводилося.

Аргументи «за» нормативно-правове регулювання обов'язкової вакцинації, або, іншими словами, аргументи на користь того, або обов'язкова вакцинація була встановлена чинним законодавством. Для надання аргументованої позиції слід зупинитися на ряді як статистичних, так і правових аргументів.

Загальноприйнято є доведена статистично ефективність вакцинації у попередженні поширення інфекційних захворювань. За даними, що надає ВООЗ: 1) вакцинація допомагає запобігати стражданню, інвалідності та смерті від захворювань, які можливо попередити завдяки вакцинації; 2) нині, завдяки вакцинації щорічно попереджається від 2 до 3 млн випадків смертей¹; 3) вакцинація – один із найбільш ефективних, з точки зору вартості, видів інвестицій в охорону здоров'я з перевіреними стратегіями².

Захист громадського здоров'я та індивідуального здоров'я, як зобов'язання держави.

Майже у кожній державі Європи та світу на конституційному рівні (особливо – у нових Конституціях) встановлюється права особи у сфері охорони здоров'я та кореспондуючий їм обов'язок держави – забезпечити такі права осіб як на індивідуальному (індивідуальне здоров'я), так і на колективному рівні (громадське здоров'я). Добровільна вакцинація може розглядатися як одна з форм реалізації індивідуального права особи у сфері охорони здоров'я. У такому випадку держава виконує свій «позитивний» обов'язок щодо забезпечення громадського здоров'я шляхом створення можливостей для реалізації такого права особи.

Виходячи із положень міжнародно-правових документів, держави мають зобов'язання по забезпеченню та захисту громадського здоров'я. Відповідно до ст. 12 (п. С, ч. 2) Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права, держави, з-поміж іншого, мають вживати наступні заходи: *попередження та лікування епідемічних ... захворювань та боротьби з ними*. Хоча, слід зазначити, що ані у тексті Пакту, ані у Загальному коментарі № 14³ не йдеться про обов'язковість вакцинації. Вакцинація – або точніше програма імунізації розглядається як одна із стратегій боротьби з інфекційними захворюваннями (п. 16 Загального коментаря 14). Разом із тим держави повинні забезпечувати медико-санітарну допомогу, включаючи програми імунізації проти основних інфекційних захворювань⁴. Д. Тобін, розглядаючи лібертаріанську теорію, звертає увагу на наявність «позитивного» обов'язку держави забезпечувати особі захист від загроз здоров'ю, які дана особа не може самостійно контролювати⁵. Таким чином визнається у держави наявність обов'язку щодо захисту громадського здоров'я, однак обов'язкова вакцинація розглядається лише як одна із стратегій.

Відповідно до Міжнародних медико-санітарних правил, Договору про функціонування ЄС, в контексті України – Угоди про асоціацію між ЄС та Україною – попередження поширення інфекційних захворювань є одним із пріоритетних напрямів міжнародно-правового співробітництва держав у сфері охорони здоров'я. Хоча в зазначених міжнародних документах також відсутні імперативні положення щодо обов'язковості вакцинації. Разом із тим для держав залишається можливість самостійно приймати рішення щодо обов'язковості вакцинації на законодавчому рівні. Вакцинація є профілактичним заходом, спрямованим на попередження поширення інфекційних захворювань зокрема та для усунення факторів ризику для громадського та індивідуального здоров'я.

Кожна держава бажає високого рівня громадського здоров'я для населення. Будь-яка особа також хоче мати міцне здоров'я. Очевидно, що є спільний інтерес – публічний (або суспільний, якщо розглядати бажаний високий рівень громадського здоров'я, як запит суспільства) та індивідуальний інтерес. Спільний інтерес – це захист як усього населення, так і індивіда від поширення інфекційних захворювань.

Маючи спільний інтерес, питання вакцинації стає проблематичним, коли постає питання: є вакцинація обов'язковою чи добровільною? Чи можливо говорити про обов'язок особи щодо вакцинації? Фактично виникає конфлікт між публічним інтересом у захисті громадського здоров'я та правом на фізичну недоторканність. Класична історична справа, на яку спираються прихильники обов'язкової вакцинації, є справа Якобсен проти Массачусетс, яка дійшла до Верховного суду США. Коротка фабула справи. У 1902 р., з метою попередження поширення віспи, було прийнято закон, відповідно до якого усі дорослі особи мали бути вакциновані або сплатити штраф у розмірі 5 доларів. Х. Якобсен відмовився роботи і перше, і друге. Його позиція базувалась на такому: а) свободі кожної людини поводитися з своїм тілом та здоров'ям у спосіб, який особа вважає найкращим; б) факті, що він вже був вакцинований у дитинстві та мав достатньо гостру реакцію на вакцину. Суд прийняв рішення, що «керуючись принципом захисту, першорядною необхідністю, спільнота має право захищати себе від епідемічних захворювань, що загрожують безпеці її членів»⁶. Таким чином, автономія (у загальному розумінні – здатність самостійно обирати міру можливої поведінки) не може бути абсолютною та інколи має поступатись інтересам громадського здоров'я.

Додатковим ускладнюючим фактором є те, що, як ми вже зазначали, вакцинацію здійснюють переважно у дитячому віці, а отже, рішення приймають батьки чи особи, що їх замінюють. Будь-яка особа (або батьки

чи особи, що їх замінюють), яка відмовляється від вакцинації через особисті, релігійні чи будь-які інші причини, потенційно несе небезпеку для публічного інтересу. З цього приводу В. Глуховський зазначає, що коли відмова батьків від вакцинації «може привести до серйозних медичних проблем для нації, держави повинні мати можливість при необхідності обмежувати такі права батьків»⁷. Очевидно, що слід віднайти баланс між захистом громадського здоров'я та забезпеченням інших індивідуальних прав людини.

Співвідношення «користі – ризику». Кожен індивід отримає користь від вакцинації, коли ризик поширення захворюваності / смертності від захворювання до вакцинації, буде переважати ризик поширення захворюваності / смертності після вакцинації (включаючи будь-які побічні реакції)⁸. Однак користь від вакцинації значно зростає разом із кількістю вакцинованих осіб. В епідеміології є поняття «колективного» імунітету⁹. Його суть полягає в тому: якщо великий відсоток населення отримав індивідуальний імунітет (у нашому випадку – були вакциновані – прим. авторів), то це зменшує ризики виникнення захворювань та забезпечує ефективний захист особам, навіть, які ще не є захищеними (вакцинованими – прим. авторів). П. Бредлі доходить висновку, що обов'язкова вакцинація не може бути виправдана на даний момент, оскільки у Великобританії, на даний момент, високий рівень колективного імунітету¹⁰. Розвиваючи дану позицію, можливо припустити, що обов'язковість вакцинації залежатиме від поточного епідеміологічного стану в тій чи іншій країні. І введення обов'язкової вакцинації розглядатиметься як засіб реагування на надзвичайну ситуацію, що може бути використаний державою. Водночас при високому рівні колективного імунітету залишається можливість для певної, незначної групи осіб відмовлятися від вакцинації через певні підстави (наприклад – через релігійні переконання). Однак очевидно, що кількість таких осіб має бути незначною, або не нівелювати інтереси громадського здоров'я.

Допустимість обмеження. Міжнародне право захисту прав людини, допускає обмеження індивідуальних прав людини за наявності певних умов. У ст. 4 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права говориться, що «держави можуть встановлювати тільки такі обмеження, які визначаються законом, і тільки наскільки це відповідає природі вказаних прав, та виключно з метою сприяти загальному благополуччю у демократичному суспільстві»¹¹. Наприклад, відповідно до ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Однак винятком із цього правила може бути законне затримання осіб для запобігання поширенню інфекційних захворювань¹². Відповідно до ст. 8 Конвенції кожен має право на повагу до свого приватного життя. За винятком випадків, коли втручання здійснюється *inter alia*, для захисту здоров'я. Отже, йдеться про допустимість обмеження індивідуальних прав. А. Б. Касумова, розглядаючи обмеження прав громадян, пов'язані із станом їх здоров'я¹³, визначає останні як «встановлені законом виключення з правового статусу громадян, які встановлюються з метою захисту та забезпечення інших осіб, суспільства та держави»¹⁴.

У своїй практиці Європейський суд з захисту прав людини неодноразово підкреслював, що принцип поваги до людської гідності та свободи людини є основою Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Свобода у наданні згоди на медичне втручання – є принципом прецедентного права Європейського суду з прав людини (справи «Джаллох проти Німеччини», «Пітті проти Сполученого Королівства», «Р. Р. проти Польщі», «В. С. проти Словаччини» та інші) та права Ради Європи (див. положення Конвенція Ов'єдо). У практиці розглядалися справи, у яких ЄСПЛ визнав обов'язкову вакцинацію – як недобровільне медичне втручання, що являє собою втручання у право на повагу до приватного життя, що включає фізичну та психологічну цілісність особи (справи «Салветті проти Італії», «Маттер проти Словаччини»). Однак у справі «Соломакін проти України»¹⁵ ЄСПЛ ухвалив протилежне. Так, обов'язкова вакцинація була визначена законом та мала на меті правомірну охорони здоров'я¹⁶. Останнє – ЄСПЛ вважає, «що втручання у здійснення права на фізичну недоторканність заявника може бути виправдано інтересами захисту громадського здоров'я та необхідністю контролю поширення інфекційних захворювань у регіоні»¹⁷. Аналізуючи вітчизняне законодавство, А. Б. Касумова справедливо доходить висновку, що проведення обов'язкової вакцинації є підставою для правомірного обмеження прав громадян, що пов'язані зі станом їх здоров'я¹⁸.

Все ж таки, чи є вакцинація обов'язковою в Україні? О. В. Губанова, досліджуючи механізм правового регулювання відносин у сфері імунізації населення, зазначає, що питання імунізації (вакцинації – прим. автора) підпадає під механізм адміністративно-правового регулювання, якому притаманний імперативний метод правового регулювання, юридична нерівність суб'єктів правовідносин, спрямованість на забезпечення публічного інтересу...»¹⁹. З. С. Гладун, ведучи мову про проведення профілактичних щеплень, підкреслює, що адміністративний примус може застосовуватися для забезпечення вирішення питань охорони громадського здоров'я, коли публічні інтереси збереження та зміцнення громадського здоров'я переважають над приватними інтересами дотримання прав та приватних інтересів окремих людей²⁰. О. Круглова вважає, що «державою створені умови, в яких вакцинація є псевдобобровільною, а право її застосування переведено в категорію обов'язків фізичної особи»²¹. На наш погляд, зазначені позиції потребують, принаймні, певних уточнень. Надаючи тлумачення національному законодавству, що регулює обов'язкову вакцинацію в Україні, слід виходити й від інших положень національного законодавства: 1) частини, що регулює права пацієнта (а саме ст. 43 Основ законодавства України про охорону здоров'я, ряду статей Цивільного кодексу України тощо), прав батьків щодо своїх дітей; 2) від того, що законодавством встановлені механізми відмови від вакцинації. Тому, виходячи із вищенаведених аргументів, вважаємо, що на теперішній час вакцинація в Україні є добровільною.

Аргументами того, чому вакцинація в Україні має залишатися добровільною, є наступні:

1. Відповідальність. Одним із цікавих для цивілістів та, звичайно, дискусійних проблем у науковій літературі є питання про визначення правової природи відповідальності за відмову від щеплення, передбаченого чинним Календарем вакцинації № 551.

Перед тим, як відповісти на питання: чи варто взагалі застосовувати конструкцію теорії відповідальності до правового регулювання профілактичних щеплень громадян, треба звернутися до розуміння термінопоняття: а що таке «відповідальність»? «Дати звіт чи прозвітувати перед кимось». А чи можуть лікарі понести відповідальність за те, чого вони не знають точно?! Припущення не може покладатися в основу доказування. Все це є лише з незначною часткою теорії ймовірності. Неможливо довести прямого причинно-наслідкового зв'язку між наслідками, які настали, і діями (бездіяльністю чи халатністю лікаря). Тому шкода чи покращення та захист вашого здоров'я – «медично-правова рулетка», і не більше.

2. Безпека та якість вакцин. Розглянемо позиції експертів з цього приводу. На думку Сергія Рачева, саме слово «ускладнення від щеплень»²² вимагає лінгвістичного роз'яснення. Це – реакція на щеплення в тому випадку, якщо вона була правильно зроблена, вакцина якісна, зберігалася належним чином, дитина перед ін'єкцією і під час неї не переносила захворювань. На наше глибоке переконання, відсутні достовірні підстави вважати обґрунтованою імперативність норм запровадження обов'язкової вакцинації, зважаючи на те, що кожен обирає собі «свою» якісну вакцину. На сьогодні держава забезпечила державні медичні заклади індійськими вакцинами. Але з приводу безпеки та тяжких наслідків цього щеплення експерти не дають однозначної відповіді. Безпека та якість вакцин є суттєвим фактором, що впливає на усвідомлену згоду людини щодо медичного втручання. Однак переконані, що питання безпеки, якості та ефективності вакцин лежить у площині забезпечення якості імунобіологічних препаратів, що певним чином виходить за межі нашого дослідження.

3. Відсутність єдиного механізму нормативного регулювання. Серед основних нормативних актів, які покликані регулювати відносини в сфері вакцинації населення, можемо виділити такі: Конституція України (ст. ст. 3, 8, 22); Конвенції, які ратифіковані Україною як обов'язкові на території нашої держави, зокрема: Європейська соціальна хартія переглянута 1998, Конвенція про права дитини, Міжнародний пакт про соціальні права та ін.; Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» (ст. ст. 10, 43); Закон України «Про захист населення від інфекційних хвороб» (ст. ст. 12, 15); Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» (ст. ст. 5, 27); Закону України «Про затвердження Загальнодержавної програми імунопрофілактики та захисту населення від інфекційних хвороб на 2009–2015 роки». Разом із тим є ще підзаконні нормативно-правові акти: Наказ МОЗ України від 11 серпня 2014 р. № 551 «Про удосконалення проведення профілактичних щеплень в Україні» Про удосконалення проведення профілактичних щеплень в Україні зміни до підпунктів 1.1–1.3 пункту 1 наказу МОЗ України від 16 вересня 2011 р. № 595 «Про порядок проведення профілактичних щеплень в Україні та контроль якості й обігу медичних імунобіологічних препаратів», зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 10 жовтня 2011 р. за № 1159/19897, виклавши їх у такій редакції:

1) Календар профілактичних щеплень в Україні, що додається;

2) Положення про організацію і проведення профілактичних щеплень, що додається;

3) Перелік медичних протипоказань до проведення профілактичних щеплень, що додається».

З точки зору юридичної науки цікавим для правників та медиків на предмет колізійного аналізу є наказ Міністерства охорони здоров'я України від 16 вересня 2011 р. № 595 (у редакції наказу Міністерства охорони здоров'я України від 11 серпня 2014 р. № 551), в якому передбачено перелік медичних протипоказань до проведення профілактичних щеплень 1. Основним критерієм при вирішенні питання щодо протипоказань до введення конкретної вакцини є перелік протипоказань, визначений в інструкції про її застосування.

Враховуючи зазначене вище, відмова керівника дошкільного навчального закладу у прийнятті дитини до закладу без відповідних профілактичних щеплень суперечить чинному законодавству України. За наявності відповідних медичних довідок встановленого зразка із висновком лікаря, у якому зазначено, що дитина може відвідувати дошкільний навчальний заклад, керівник закладу зобов'язаний прийняти дитину до закладу. То де ж є достовірні гарантії, що всі діти щеплені в дитячих колективних закладах?! Тим більше, на сьогодні є факти корупції у цій сфері щодо так званої «купівлі довідок» та ін.

Розмірковуючи в даному напрямі, хотілося б звернути увагу нормопроектантів на необхідність подальшої розробки змін до чинного законодавства в сфері профілактичного щеплення, зокрема, не володіючи професійною спеціальною інформацією про «так би мовити» за об'єктивну інформацію про вакцинацію та її «можливі» наслідки. Що означає «можливі»? В українському цивільному праві є така доктринальна позиція про «середню звичайну поміркованість», тобто одну з різновидів винної поведінкової концепції. Але чи можна говорити в даному випадку, що адекватна середньостатистична людина (громадянин) «може» нормально оцінити стан та наслідки всіх ймовірних ризиків такої вакцинації? Питання риторичне, і видається, відповідь на нього очевидна. Однак тут і не діятиме нормативний конституційний принцип юридичної науки про те, «що незнання законів не звільняє від відповідальності». Українська доктрина пішла таким шляхом, що профілактичні обов'язкові щеплення є добровільно-обов'язкові для дітей віком до 15 років, які будуть відвідувати дитсадки за бажанням їх батьків (опікунів, усиновителів, піклувальників). Однак ані батьки, ані керівник дитячого закладу не може достовірно сказати: чи ці щеплення не завдадуть шкоди її дітям. Але з точки зору українського законодавця саме керівник відповідного закладу приймає рішення, якщо дитина не має всіх необхідних щеплень. Позиція нормопроектанта дивує.

Позитивним кроком вперед, безсумнівно, є виключення чи спроба виключення єднального сполучника «та» у нормативному твердженні про вимоги для відвідування дитсадочка, зокрема, це стосується профілактичних щеплень та всіх записів про них; індивідуального графіку щеплень не за Календарем дітей тощо.

Судова практика на сьогодні в цій сфері є далеко неоднозначною. Однак позиція США є цікавою з точки зору імперативності норм про вакцинацію дітей, що є, беззаперечно, позитивним кроком, американської спільноти як зразка високорозвинутої економічно держави, вперед. І це не єдиний приклад: виробник Тетраксиму (вакцини для профілактики кашлюку, дифтерії, правця та поліомієліту) Франція теж займає подібну позицію, зокрема, про те, що вакцинація є добровільною, закріплює право на відмову від щеплень, якщо це є рішення людини, батьків.

4. Не нашкодити! На користь аргументів проти необхідності впровадження вакцинації та «відповідальності» за відмову хотілося б перефразувати цитату відомого лікаря Амосова, автора багатьох праць: «Лікарі лікують хвороби, а про своє здоров'я Людина має піклуватися сама!». Самі ж лікарі на цьому акцентують чималу увагу, стверджуючи у своїх висловлюваннях, що це політика уряду. Однак достатніх аргументів на користь тієї чи іншої позиції не наводять. Хто має рацію, а хто винен – вирішувати кожному індивідуально. Право відмовитися від медичного втручання на сьогодні ніхто не відміняв, право ст. 289 Цивільного кодексу України є абсолютним і ніхто цього не заперечує, не передбачає винятків. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю, підкреслюється в Конституції України. Невже й ця норма є суто декларативною? Сподіваємося – ні! Тож нехай основоположна засада ч. 2 ст. 61 Конституції про індивідуалізм відповідальності стане важливим мотивуючим чинником на шляху до проголошення та розбудови правової Європейської держави в світі.

У нас в українському законодавстві спостерігається колізія: з одного боку, згідно з Конституцією кожній дитині гарантується право на освіту, з іншого – ніхто не хоче брати на себе відповідальність у тому випадку, якщо дитина захворіє при відсутності вакцинації і служитиме джерелом зараження інших дітей.

Наразі, згідно зі ст. 12 Закону України «Про охорону дитинства», батьки несуть відповідальність за стан здоров'я дитини, її фізичний розвиток. Відповідно до ст. ст. 12, 15 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» медичні працівники, які проводять профілактичні щеплення, зобов'язані надавати об'єктивну інформацію особам, яким проводять щеплення, або їх законним представникам про ефективність профілактичних щеплень і можливі післявакцинальні ускладнення. Особам, які не досягли п'ятнадцятирічного віку, профілактичні щеплення проводяться за згодою їх об'єктивно інформованих батьків, які мають право відмовитися від щеплень за відсутності повної об'єктивної інформації про вплив щеплень на стан здоров'я і подальші наслідки.

Вищенаведене дає нам змогу зробити низку висновків щодо нормативно-правового регулювання обов'язкової вакцинації. Обов'язковість вакцинації від тих чи інших захворювань (у юридичному сенсі) – скоріше виняток, ніж правило у країнах Європи. У більшості країн Європи (за винятком Франції, Італії, Греції, Великої Британії) вакцинація є добровільною, а високі показники імунізації населення досягаються «м'якими» механізмами та методами: освітньо-просвітницькими компаніями тощо. З точки зору практики ЄСПЛ держави володіють свободою розсуду (доктрина *margin of appreciation*) у визначенні питань обов'язковості вакцинації.

Міжнародні засади організації проведення вакцинації побудовані на європейських стандартах у сфері охорони здоров'я, які відображені в законодавстві та правилах імунізації усіх розвинених країн світу. На сьогодні треба виокремити такі нормативні регуляторні чинники для забезпечення належної вакцинації населення: 1) закріпити право кожної людини на вибір способу та виду «імунізації»; 2) забезпечити дотримання права на фізичну та особисту недоторканність, включаючи і випадки незаконного посягання державної влади на цю свободу; 3) закріпити, що будь-які обмеження прав громадян при проведенні вакцинації повинні здійснюватися з дотриманням законодавства, відповідати законним цілям громадського захисту; включають і регулюють право громадян на добровільну інформовану згоду при проведенні цих заходів, включаючи права батьків на відмову при проведенні вакцинації їх дітей.

Таким чином, на підставі вищевикладеного, можемо зробити висновок про те, що законодавство у сфері регулювання правових відносин відповідальності за відмову від вакцинації (батьків, зокрема: опікунів, усиновителів, піклувальників) та (чи) згоду на її проведення (медичних працівників за процедуру щеплення; посадових осіб за якість вакцини) потребує перегляду, оскільки назріла потреба у нових підходах на ці та інші способи вирішення проблем у їх правозастосуванні.

¹ Охват иммунизацией / ВОЗ, 2017 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs378/ru>

² Иммунизация : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.who.int/topics/immunization/ru>

³ Замечание общего порядка № 14 (2000). Право на наивысший достижимый уровень здоровья (статья 12 Международного пакта об экономических, социальных и культурных правах): Комитет по экономическим, социальным и культурным правам ООН / Женева, 25 апреля – 12 мая 2000 года. – UN Doc. E/C.12/2000/4

⁴ Там само. – п. 36.

⁵ Tobin J. The Right to Health in International Law / J. Tobin // Oxford: Oxford University Press, 2012. – 416 p. – P. 61.

⁶ Parmet, Wendy E. Informed Consent and Public Health: Are they compatible when it comes to vaccines? / W. Parmet // Journal of Healthcare Law and Policy. – 2005. – № 8. – P. 71–110. – P. 71

- ⁷ Глуховский В. В. Международно-правовые стандарты и право на вакцинацию / В. В. Глуховский // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. – 2010. – № 1. – С. 22–30. – С. 26. (Серія «Медицина, Фармація»).
- ⁸ Bradley P. Should childhood immunisation be compulsory? / P. Bradley // Journal of Medical Ethics. – 1999. – Nu. 25. – P. 330–334. – P. 330.
- ⁹ Fine P. Et al «Herd immunity»: a rough guide / P. Fine, K. Eames, D. L. Heymann // Clinical infectious diseases. – 2011. – T. 52. – №. 7. – С. 911–916.
- ¹⁰ Bradley P. Should childhood immunisation be compulsory? / P. Bradley // Journal of Medical Ethics. – 1999. – Nu. 25. – P. 330–334.
- ¹¹ International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: UN General Assembly, Adopted by resolution 2200A (XXI) of 16 December 1966 : [Electronic source] – Access regime: <http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/cescr.pdf>
- ¹² Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Рада Європи, 1950 // Голос України. – 2001. – № 3. – Ч. 1, ст. 5.
- ¹³ Касумова А. Обмеження прав громадян, пов'язані зі станом їх здоров'я / А. Б. Касумова // Право і суспільство. – 2015. – № 4 (4). – С. 73–79.
- ¹⁴ Там само. – С. 74.
- ¹⁵ Case of Solomakhin v. Ukraine: Application no.24429/03. Judgement 15 March 2012 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-109565>
- ¹⁶ Там само. – п. 35.
- ¹⁷ Там само. – п. 36.
- ¹⁸ Касумова А. Обмеження прав громадян, пов'язані зі станом їх здоров'я / А. Б. Касумова // Право і суспільство. – 2015. – № 4 (4). – С. 73–79. – С. 76.
- ¹⁹ Губанова О. В. Щодо механізму правового регулювання відносин у сфері імунізації населення / О. В. Губанова // Форум права. – 2017. – № 1. – С. 32–38. – С. 36–37.
- ²⁰ Гладун З. С. Адміністративний примус у сфері охорони здоров'я / З. С. Гладун // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2014. – № 1. – С. 45–48. – С. 46.
- ²¹ Круглова О. Обов'язкова вакцинація: порушення особистих немайнових прав фізичної особи / О. Круглова // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 537–541. – С. 538.
- ²² Вакцинація дітей у Європі: як за кордоном змушують всіх робити щеплення : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://24tv.ua/vaktsinatsiya_ditey_u_yevropi_yak_vlada_zmushuye_vsih_roboti_shheplennya_n916077

Резюме

Демченко І. С., Дубицька Н. Т. Нормативно-правове регулювання обов'язкової вакцинації: аргументи «за» та «проти».

У даній статті розглядається проблематика обов'язкової вакцинації та її нормативно-правового регулювання. Висвітлюються теоретичні аспекти, положення міжнародних договорів, практика Європейського суду з прав людини та положення вітчизняного законодавства України. Основним аргументом на користь обов'язкової вакцинації приводиться необхідність захисту громадського здоров'я. Попри очевидні позитивні кроки на шляху до реформування системи охорони здоров'я, в цій сфері є ще чимало законодавчих колізій та проблем для забезпечення права людини на якісну профілактичну вакцинаційну діяльність, на безпеку і недоторканність життя й здоров'я

Ключові слова: вакцинація, охорона здоров'я, громадське здоров'я, відмова від вакцинації, відповідальність.

Резюме

Демченко И. С., Дубицкая Н. Т. Нормативно-правовое регулирование обязательной вакцинации: аргументы «за» и «против».

В данной статье рассматривается проблематика обязательной вакцинации и ее нормативно-правового регулирования. Освещаются теоретические аспекты, положения международных договоров, практика Европейского суда по правам человека и положения национального законодательства Украины. Основным аргументом на пользу обязательной вакцинации приводится необходимость защиты общественного здоровья. Несмотря на очевидные позитивные шаги на пути к реформированию системы здравоохранения, в данной сфере остается еще немало законодательных коллизий и проблем для обеспечения права человека на качественную профилактическую деятельность в сфере вакцинации, на безопасность и неприкасаемость жизни и здоровья.

Ключевые слова: вакцинация; здравоохранение; общественное здоровье, отказ от вакцинации, ответственность.

Summary

Demchenko I., Dubitskaya N. Legal regulation of compulsory vaccination: arguments “pro” and “contra”.

This article discusses the problem of compulsory vaccination and its legal regulation. Theoretical aspects, international covenants, European court of human rights practice and provision of Ukrainian national legislation are researched. The core argument in favour of compulsory vaccination is necessity for public health protection. Despite the obvious positive steps towards reforming the health care system in this area, there remain a lot of legislative conflicts and problems regarding ensuring human rights for quality preventive activities; on the safety and integrity of human life and health.

Key words: vaccination, healthcare, public health, civil liability; withdraw of the vaccination; measures of legal responsibility.